

Mají teroristé právo na status válečného zajatce?

Terorismus jako takový není nový jev. Zastrasování politických odpůrců hrozbou či přímým použitím násilí, atentáty, jejichž důsledkem jsou nesmyslné lidské oběti, nejsou v novodobé historii ničím výjimečným, byly využívány i některými diktátorskými státy k destabilizaci jim nepřátelských států. Avšak teroristické útoky 11. září 2001 překročily všechny zatím dosud běžné hranice. Tradiční policejní opatření zde přestala dostačovat, boj s terorismem se posunul do oblasti tzv. alternativních konfliktů. Pro tento boj existují v odborné vojenské angličtině dva výrazy: anti-terrorism a counter-terrorism. Pokud použijeme rozdělovník, lépe vynikne jejich rozlišnost. Antiterorismus zahrnuje veškerou pasivní protiteroristickou činnost, snižování zranitelnosti osob nebo majetku, naproti tomu counter-terrorism představuje aktivní činnost, ne jen pasivní ochranu, zasazení mj. i ozbrojených sil. Jakým způsobem ale mají tyto síly postupovat? Mezinárodní válečné právo (international war law, nyní častěji nazývané mezinárodní právo humanitární) omezuje volnost výběru prostředků válčících stran účastnících se konfliktu. Jeho základní zásadou je humanita vyjádřená v normách veřejného mezinárodního práva. Obecně stanoví povinnosti států v případě vojenského konfliktu. Jenže jak postupovat, když jedna strana, teroristé, zcela otevřeně a záměrně odmítá dodržovat jakákoli pravidla?

V jednadvacátém století většina politických i hospodářských jevů, včetně terorismu, daleko přesahuje hranice národních států a působnost jednotlivých vlád. Problém terorismu se proto nedá řešit tradiční válkou vyhlášenou vůči jednomu státu a poražením jeho armády. Jaká je vlastně úloha válečného práva v nadcházející „válce s terorem“ (war on terror), vyhlášené a zahájené Spojenými státy po teroristických útocích 11. září 2001? Při vedení vojenských operací v Afghánistánu, ale i jinde, nebylo možné tato pravidla v celé řadě případů dodržovat, zvláště co se týká rozlišení a volby cílů, ochrany civilního obyvatelstva, postavení zajatců a zacházení s nimi. Vzhledem k zvláštnímu charakteru tohoto ozbrojeného konfliktu, lišícího se v mnoha směrech od tradičních typů konfliktů, jež byly předpokládány při uzavírání mezinárodních smluv o vedení války, není smyslem analýzy tohoto problému pouze aplikace válečného práva jednotlivými válčícími stranami, ale také vyšetření zvláštních podmínek této války. Neříká to pouze chování jednotlivých stran, jehož skutková podstata má být vyšetřena, ale také přiměřenost a vhodnost použití současného válečného práva.

Tento článek se soustřeďuje na tři hlavní problémy:

- ❑ Je válečné právo (*jus belli*) formálně použitelné při vedení protiteroristických operací?
- ❑ Jestliže protiteroristické vojenské operace zahrnují i situace, jež jsou jiné než ty, které byly předvídaný mezinárodním válečným právem, lze na ně toto právo aplikovat?
- ❑ Mají zajaté osoby, podezřelé ze členství v teroristických organizacích, právo na status válečného zajatce (*PoW – prisoner-of-war*)?

Odpovědi na tyto otázky se mohou podle různých okolností lišit. Nejlepším příkladem je operace *Trvalá svoboda* (Enduring Freedom), vedená Spojenými státy coby válka s terorismem

(war on terror), jež byla zahájena 7. října 2001. Válka proti terorismu zahrnuje – a při jejím koncipování se předpokládalo, že bude zahrnovat – i jednotlivé akce v jiných zemích, každá v jiném právním i faktickém kontextu.

Válečné právo (laws of war), o kterém se mluví jako o „mezinárodním humanitárním právu vztahujícímu se k válečnému konfliktu“ (international humanitarian law applicable in armed conflict) je zakotveno v mnoha dokumentech a smlouvách. Zahrnuje obyčejové právo (customary law), právní rozhodnutí, právní spisy, vojenské předpisy a prohlášení mezinárodních organizací. Některé z těchto zákonů a pravidel jsou velmi detailně a rozsáhle rozpracovány, avšak jejich základní principy jsou velmi jednoduché: ranění a nemocní, váleční zajatci a civilní osoby mají být chráněni, na vojenské cíle musí být útočeno takovým způsobem, aby bylo zabráněno civilním obětem (civilian casualties), škody musí být omezeny na minimum, je třeba brát ohled na pracovníky humanitárních a mírových misí. Také neutrální a neválčící státy mají určitá práva a povinnosti, použití jistých druhů zbraní (včetně chemických) je zakázáno, totéž se týká i dalších prostředků a metod boje, jež způsobují zbytečné utrpení.

Válečné právo, respektive válečná pravidla, jsou výsledkem jednání mezi státy, odrážejí se v nich jejich zkušenosti a zájmy, včetně zkušeností a zájmů ozbrojených sil. I když tato pravidla a zákony bývají často předmětem sporů, již několik století hrají v praktické politice důležitou roli. Vzhledem k tomu, že je nutné, aby mezinárodní společenství sladilo svou činnost v celé řadě oblastí, mají pro jeho členy, jež vedou válku, zvlášť velký význam. I v situacích, kdy je jejich užítí sporné, jsou často přijímány jako určité vodítko (guidelines) jednání a rozhodování.

Základ moderního válečného práva představují čtyři ženevské konvence z roku 1949 (do češtiny překládány také jako „ženevské úmluvy“, viz [1]). Nezabývají se ani tak samotným vedením války, jako spíše ochranou obětí války, počítaje v to ty, jež upadli do rukou protivníka. Explicitně vypočítávají celou řadu situací. Konkrétně článek 1 uvádí, že vysoké smluvní strany se „zavazují, že za všech okolností budou zachovávat tuto úmluvu a zajistit její vynucování“. Článek 2 stanoví, že se tato úmluva bude „vztahovat na všechny případy vyhlášené války nebo jakéhokoli jiného ozbrojeného konfliktu, vzniklého mezi dvěma nebo více vysokými smluvními stranami, i když válečný stav není uznáván jednou z nich“. Pro aplikace konvence tedy není důležité, zda válečný stav je či není formálně vyhlášen. Nicméně i přes tato ustanovení není snadné válečné právo jako takové aplikovat na protiteroristické operace, zvláště co se týká ženevských konvencí.

Válečné právo totiž není jediným souborem práva (body of law), jež se musí brát v úvahu při uvažování o teroristických akcích. Ve skutečnosti je celá řada teroristických činů sama o sobě v podstatě porušením válečného práva, i když jsou tyto činy prováděny v průběhu bojů mezi státy či dokonce jen v rámci domácího ozbrojeného konfliktu. Vzhledem k tomu, že tyto činy jsou páčány nejčastěji v době míru, je jejich nezákonnost (illegality) dána už tím, že jednak porušují zákony daného státu, jednak mezinárodní smlouvy o terorismu a s nimi související úmluvy, plus další mezinárodní dohody (včetně válečného práva a rezolucí OSN), jež jsou v platnosti jak v době míru, tak války. Jde např. o smlouvy týkající se genocidy, zločinů proti lidskosti, pravidla a ustanovení upravující ochranu lidských práv.

Útoky z 11. září by v tomto smyslu spadaly pod právní kategorii „zločiny proti lidskosti“, které zahrnují masové a systematické vyvražďování civilního obyvatelstva. Zločiny proti lidskosti byly definovány vojenským norimberským tribunálem v letech 1945–46 a v čl. 7 římského statutu z r. 1998 (nenabyl ještě právní moci). Válečné právo tak vytváří základní

– i když ne výlučně – právní rámec týkající se vedení protiteroristických operací, zvláště když se předpokládá, že budou mít charakter ozbrojeného konfliktu.

Jus ad bellum vs. jus in bello

V jakémkoli ozbrojeném konfliktu, včetně boje proti terorismu, je důležité rozlišovat mezi zákonným rozhodnutím použít sílu a zákonným způsobem, jakým je tato síla užitá. Vyjádřeno přísně právními termíny, zákony vztahující se k právu rozhodnout o užití síly (*jus ad bellum*) a zákony řídícími praktické užití síly ve válce, neboli **právem platným za války** (*jus in bello*), jsou vzájemně oddělené. Právo *jus in bello* se vztahuje k vedení mezinárodního konfliktu, bez ohledu, zda válčící strany jsou či nejsou oprávněny užití síly. Bylo by možná zajímavé zde probrat závažnost a oprávněnost důvodů *jus ad bellum*, jež vedly k válce po 11. září (podle mínění autora tohoto příspěvku byly akce v Afghánistánu zcela legální a plně ospravedlnitelné), avšak tato esej si klade jiný cíl: vyšetřit aspekty *jus in bello* vojenských operací vedených Spojenými státy.

Přestože mezi právem *jus ad bellum* a právem *jus in bello* existuje jen málo styčných ploch, v praxi existuje několik společných míst, jimiž se tato dvě práva vzájemně ovlivňují. Dodržování práva *jus in bello* totiž může přispět k ospravedlnění konfliktu ve třech směrech:

Za prvé. Ve všech vojenských operacích, ať už jsou či nejsou vedeny proti teroristům, vědomí toho, že stát či koalice dodržuje základní mezinárodní standardy, může přispět k získání podpory obyvatelstva státu, koalice. Může získat podporu či přinejmenším mlčenlivý souhlas ostatních států a zabránit sporům mezi členskými státy koalice.

Za druhé. Pokud by koalice měla narušit nějakým podstatným způsobem *jus in bello*, např. pácháním zvěrstev, napomáhalo by to zpětně protivníkovi při ospravedlnění jeho rozhodnutí *jus ad bellum*.

Za třetí. Zvláště při protiteroristické kampani je východiskem pro vedení vojenských operací vědomí, že existuje morální rozdíl mezi akcemi teroristů a akcemi, jež vedou jejich protivníci. Zachování *jus in bello* může tvořit součást toho morálního rozdílu.

Důvody *jus ad bellum*, kvůli kterým bylo zahájeno ozbrojené nepřátelství jako odpověď na závažné teroristické útoky, mohou vyvolat otázky o vhodnosti užití principů práva *jus in bello*. Dva z nich zde budeme podrobně analyzovat: za prvé, zda je možné být ve válce proti terorismu neutrální, a za druhé, zda ti, jež jsou odpovědní za teroristické útoky, mohou být bráni k odpovědnosti za smrt a ničení, jež přinese následující válka.

Právo států být neutrálním, neúčastnit se probíhajícího konfliktu, je odvěkým principem válečného práva. Ovšem některé události 20. století, zvláště vznik mezinárodních organizací, jako např. Spojených národů, zpochybnil tradiční principy nestranné, neutrální politiky a vedl k modifikaci pojmu neutrality či dokonce jeho zrušení. Některé státy se sice ozbrojených konfliktů přímo neúčastnily, ale evidentně vedly politiku ve prospěch jedné ze zúčastněných stran, třeba tím, že se připojily k sankcím proti straně, jež byla chápána jako agresor. Definice takových oficiálně neválčících (non-belligerent), nikoliv neutrálních států může pomoci při vysvětlování termínů, mezi které patří i termín „neutrální či neválčící mocnosti“ (neutral or non-belligerent powers). Tyto pojmy se začaly po r. 1945 objevovat v mezinárodních smlouvách týkajících se válečného práva, např. v třetí ženevské konvenci z r. 1949 (o zacházení s válečnými zajatci), v Dodatkovém protokolu I z r. 1977 (o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů) a dalších.

Co se týče Afghánistánu, sankce, jež byly iniciovány OSN v r. 1999 proti talibánskému režimu, byly zdůvodňovány právě jeho podporou terorismu a odmítnutím vydat Usámu bin Ládina. Jde o rezoluci Rady bezpečnosti 1267 z r. 1999 a další, zvláště rezoluci 1076 z r. 1996 a rezoluci 1193 z r. 1998, týkající se probíhajícího konfliktu v Afghánistánu. Tyto rezoluce vyzývaly státy, aby podnikly takové akce, jež by zamezily dodávkám zbraní a munice soupeřícím stranám a vybízely k akcím proti Talibánu.

Bezprostředně po útocích 11. září přijala Rada bezpečnosti rezoluce, jež stanovily, že všechny státy mají okamžitě podniknout rozsáhlé akce proti terorismu (rezoluce č. 1368 z 12. září 2001, rezoluce č. 1373 z 28. září 2001). Prezident George W. Bush šel 20. září ve svém projevu ke Kongresu ještě dále [2]:

„Každý stát, v jakékoli části světa, se teď musí rozhodnout. Buď je s námi, nebo je s teroristy. Od dnešního dne, každý stát, jenž poskytne útočiště teroristům bude pokládán za stát nepřátelský USA.“

Na závěr své řeči uvedl: *„Svoboda a strach, spravedlnost a krutost, byly vždy ve válce, a my dobře víme, že Bůh v jejich sporu není neutrální.“*

Je zřejmé, že prostor tradiční neutrality byl v rezoluci OSN skrytě (ve vystoupení amerického prezidenta otevřeně) při vedení války proti terorismu radikálně omezen. Je přirozené, že některé státy, včetně Íránu, vyhlásily, že „nejsou ani s Bushem, ani s bin Ládinem“, a řada států nebyla ochotna se přímo účastnit akcí, jež byly vedeny Spojenými státy. Válka v Afghánistánu jen potvrdila zkušenost získanou z předcházejících konfliktů, z války v Perském zálivu a z konfliktu v Kosovu. Pokud totiž ozbrojené síly plní usnesení OSN, potom skutečně nezbyvá mnoho místa pro tradiční, tj. nestrannou, neutralitu, zvláště pokud – jako v případě al Kajdy – protivník (adversary) působí ve více zemích, po kterých Spojené národy žádají, aby proti nim podnikly účinná opatření.

Obecné rozhořčení, způsobené teroristickými útoky, ovlivňuje i uplatnění práva *jus in bello*, jehož důvodem – *jus ad bellum* – byl boj s terorismem. Často se argumentuje tím, že válku zahájili teroristé, proto jsou odpovědní za smrt i ničení, jež následuje. Avšak názor, jenž předpokládá, že jisté zvláštní okolnosti před zahájením válečného stavu (*jus ad bellum*) mohou anulovat právo *jus in bello* (právo platné za války) nemá oporu v zákoně. Existují důkazy, že po zahájení války v Afghánistánu takto smýšlelo v USA mnoho lidí. Americký ministr obrany Donald Rumsfeld tehdy řekl:

„My jsme tuto válku nezačali. Je proto pochopitelné, že odpovědnost za každou jednotlivou oběť, ať už se jedná o nevinné Afghánce, či nevinné Američany, nese al Kajda a Talibán [3].“

Další styčná plocha mezi právem *jus ad bellum* a *jus in bello* se vztahuje k principu úměrnosti (proportionality). Je to starý princip určující hranice použití síly. Jedním z jeho kritérií je poměr vojenské akce a způsobené křivdy. Použití síly musí být vyvážené, princip oko za oko, zub za zub je nesprávný. Je právně neospravedlnitelné, když se cílem vojenské operace stane zabít stejného počtu lidí, přičemž neexistuje ani náznak toho, že by tento cíl byl i cílem celé koalice.

Další hlavní důvod principu přiměřenosti (proportionality) se vztahuje k vedení probíhajícího nepřátelství. Lapidárně je tento princip vyjádřen v předpisu pozemního vojska FM 27-10 *The Law and Land Warfare* (1956, doplněn v r. 1976):

„Vedlejší ztráty na životech a majetku nesmí přesahovat konkrétní a přímé vojenské výhody, jež předpokládáme, že získáme.“

To je pravý význam „úměrnosti“, která je důležitým, i když skrytým principem *jus in bello*, a která není přímo spojena s právem *jus ad bellum*. Bohužel, tento princip je v ozbrojeném konfliktu uplatňován jen velmi obtížně. Může se omezovat – i když ne nezbytně – na použití sil ve stejném množství a stejné úrovni jako má protivník. Působí souběžně spolu s tzv. vojenskou nutností (*military necessity*), definovanou ve výše citovaném předpisu FM 27-10 *The Law and Land Warfare*, jako princip, který „ospravedlňuje ta opatření, jež nejsou zakázána mezinárodním právem a jež jsou nepostradatelná pro co nejrychlejší podrobení nepřitele“.

Princip úměrnosti je proto v jistém nesouladu – ne v rozporu – se současnou vojenskou doktrínou, která dává přednost zasazení velkého množství sil, aby bylo dosaženo rozhodujícího vítězství, rychle a při minimálním množství amerických ztrát.

Protiteroristické operace

Protiteroristické vojenské operace, včetně těch po 11. září, mají některé společné základní charakteristiky, značně vzdálené tradičním ozbrojeným konfliktům mezi státy (*armed inter-state conflicts*), které popisuje vojenské právo. Jde o šest následujících faktorů, jež souvisí s povahou protivníka (*the opposition*):

- Teroristické aktivity, ani protiteroristické operace, i když mají mezinárodní rozměr, nemusí mít formu ozbrojeného boje mezi státy. Obecně, teroristická hnutí jako taková, mají nestátní charakter. Ale i když jsou vojenské operace proti podobným hnutím vedeny mimo vlastní území státu, neznamená to nezbytně, že na ně lze automaticky uplatnit plný rozsah ustanovení týkající se ozbrojených konfliktů podle ženevských konvencí z r. 1949 a Dodatkového protokolu I o ochraně obětí války z r. 1977, při jehož ratifikaci v r. 1978 Británie oficiálně vyhlásila, že termín „ozbrojený konflikt“ se nevztahuje na obyčejné zločiny (*ordinary crimes*), včetně teroristických činů, ať už byly spáchány jednotlivci, či organizovanými skupinami.
- Předpokládá se, že protiteroristické operace mohou být vedeny ozbrojenými silami nejen na vlastním území státu, ale také – sice vzácně, ale přece – i proti vládě, jež sama teroristické akce řídí či teroristy podporuje. V obou případech se vojenské operace budou podobat spíše občanské válce než mezinárodnímu konfliktu. Budou zde používána pravidla válečného práva týkající se občanské války, ne mezinárodního konfliktu (i když i tady se v poslední době situace značně mění).
- V mnoha případech budou mít akce a činy teroristů takovou povahu, že na ně nebude možné aplikovat ani ta nejskromnější pravidla týkající se vedení ozbrojeného konfliktu, jenž neprobíhá mezi státy (*non-international armed conflict*). Základem těchto pravidel je tzv. „společný článek 3“ (*common Article 3*), jenž je společný všem ženevským konvencím z r. 1949. Bohužel, je v něm jen velmi málo o rozsahu případů, na něž ho lze aplikovat. Dalším zásadním dokumentem týkajícím se ozbrojených konfliktů, jež neprobíhají mezi státy, je Dodatečný protokol II z r. 1977 k ženevským úmluvám z r. 1949. Vychází se v něm z předpokladu, že probíhá konflikt mezi ozbrojenými silami státu a organizovanými ozbrojenými skupinami, jež mají společné velení a ovládají určitou část daného území, vedou jednotně řízené, koordinované vojenské operace. Protokol výslovně uvádí, že se nevztahuje na stavy tzv. vnitřního napětí a místních nepokojů, jako jsou pouliční bouře (*riots*) a izolované či sporadické výbuchy násilí.

- ❑ Protože teroristé berou jen malý ohled na mezinárodně dohodnutá pravidla, jež by jim ukládala jistou zdrženlivost, protiteroristické síly mají sklon chovat se stejně, především vzhledem k tomu, že nemohou očekávat žádnou reciprocitu. Také část veřejnosti, která je vystavena útokům, je ochotna přehlížet jejich porušování [4].
- ❑ Základním principem válečného práva je zásada, že by útoky měly být vedeny proti vojenským silám protivníka, ne proti civilistům. Tuto zásadu, kterou teroristé svými útoky proti civilnímu obyvatelstvu porušují, je jen velmi těžké během protiteroristických operací dodržovat, neboť „ozbrojené síly“ teroristických hnutí nelze tak snadno odlišit od civilistů.
- ❑ Někteří zajatí teroristé jen obtížně splňují kritéria válečných zajatců podle třetí ženevské konvence z r. 1949. Konkrétně nemohou prokázat, že „patří k jedné ze stran v konfliktu“, „mají v čele osobu odpovědnou za své podřízení“, „mají pevný rozpoznávací znak viditelný na dálku (fixed distinctive sign)“, „nosí-li otevřené zbraně“, a „vedou operace podle zvyků a pravidel válečného práva“. Přestože takové osoby nemají nárok na status válečného zajatce, mělo by s nimi být zacházeno humánně. Podrobněji se zajatci budeme zabývat dále v textu.

Těchto šest faktorů ukazuje i na problémy při aplikaci válečného práva v průběhu občanské války, kdy vlády pohlížejí na své protivníky (the opponent) jako na zločince, bez práva účastnit se ozbrojených operací. To také vysvětluje, proč se vlády zdráhají – navzdory určitému pokroku, jehož bylo v uplynulých desetiletích dosaženo – aplikovat celý rozsah mezinárodního válečného práva při vedení operací proti povstalcům a teroristům.

V USA i některých dalších státech se již přes pětadvacet let někteří lidé pokouší vypracovat základní rámec, jenž by spojil terorismus a válečné právo (laws-of-war framework). Takový rámec by stanovil určitá práva a povinnosti i stupeň morálního oprávnění určité skupiny uchýlit se k aktům násilí, přinejmenším proti vojenským cílům [5].

Americká administrativa má ovšem vůči takové revizi válečného práva zásadní námítky. Jednostranně by podporovala povstalce a teroristy tím, že by jim udělovala právní status, jež si nezaslouží. 29. ledna 1987 vysvětloval prezident Reagan, proč nedoporučuje, aby americký Senát schválil Dodatečný protokol I (1977) k ženevským konvencím z r. 1949. Podle něj by udělení statusu komabantů i tzv. nepravidelným silám (irregular forces) ohrožovalo civilisty, mezi kterými se teroristé či příslušníci zvláštních jednotek (irregulars) obvykle snaží ukrýt. Navíc by přijetí podobných opatření – podle vyjádření sboru náčelníků štábů (Joint Chiefs of Staff) – ohrožovalo i samotné americké vojáky. Teroristické organizace a jejich stoupenci by vynaložili značné úsilí, aby zlegalizovali své cíle a praktiky [6]. Je-li tato interpretace Dodatkového protokolu I (1977) k ženevským úmluvám pravdivá, či ne, může být předmětem debat, jež však jdou mimo rámec tohoto článku. Ovšem základ tvrzení prezidenta Reagana se od r. 1987 zásadně nezměnil. V řadě případů by mohlo být válečného práva zneužito, protože by do jisté míry teroristy právně uznávalo. Mohli jsme to vidět v afghánské krizi.

Je důležité v boji proti teroristům válečné právo dodržovat, i když je to obtížné. Zvláště jsou poučné ty příklady, kdy se omezení, která klade válečné právo, zachovat nepodařilo. Při vojenských operacích majících za cíl zastavit aktivity teroristů jsou tendence tato základní právní omezení nedodržovat. Máme mnoho příkladů, kdy bylo se zajatci špatně zacházeno a kdy byli i mučeni. V některých případech však reakce vlády či intervenujících sil jen přispěly k dalšímu nárůstu terorismu.

Příkladem, který ukazuje jak je důležité zachovávat právní omezení při protiteroristických opatřeních, je izraelská intervence v Libanonu v letech 1982-2000. Ukazuje také, jak je nebezpečné omezení válečného práva nedodržovat. Tento příklad má svým způsobem mnoho společného s intervencí v Afghánistánu v letech 2001-2002. Izraelská intervence do Libanonu byla odpovědí na neustávající arabské provokace, včetně 150 teroristických útoků, jež od června 1981 podnikla Organizace pro osvobození Palestiny (PLO), jež byla založena pro boj proti izraelským státním příslušníkům, Židům, nejen v Libanonu, ale i jinde ve světě, v Athénách, ve Vídni, Paříži a Londýně. Izrael tehdy vyhlásil, že pokud není Libanon schopen zabránit tomu, aby si v něm teroristé budovali tábory, cvičili se, dostávali peníze, musí se připravit na izraelská protioopatření. Bylo vytvořeno nárazníkové pásmo proti palestinským útokům na izraelská území. Intervence vyvolala útoky na uprchlické tábory v Sabře a Šatíle u Bejrútu, jež byly provedeny tamějšími izraelskými spojenci, libanonskými falangisty. I nejnižší odhady uvádějí několik set mrtvých, včetně žen a dětí. Ve světě se zdvihla silná vlna odporu proti tomuto vraždění, jež zasáhla i Izrael. Izraelské úřady sestavily vyšetřovací komisi. Ta došla k závěru, že přímou zodpovědnost za masakry mají falangisté, izraelské ozbrojené síly mají odpovědnost nepřímou. Také zacházení s osobami podezřelými z terorismu bylo kontroverzní. Izrael byl zásadně proti tomu, aby byl zadrženým udělen status válečného zajatce, protože – podle izraelského výkladu – to bylo neoprávněné. Zadržení byli „nepřátelští cizinci, protože patří k teroristickým silám či jsou s teroristickými organizacemi v úzkém kontaktu“. Avšak i když jim Izrael odmítl udělit status válečného zajatce, bylo oficiálně vyhlášeno, že zacházení se zajatci se bude řídit „humanitárními principy“ (humanitarian guidelines) podle čtvrté ženevské konvence z r. 1949 o ochraně civilních osob za války [7]. Zadržení (detainees) byli drženi ve špatných podmínkách, v nechvalně známých táborech, včetně tábora al Khaim, kontrolovaným sice Izraelci, ale založeným jiholibanonskou armádou, a táborem al Ansar, jenž byl přímo řízen izraelskou armádou (tzv. izraelskými obrannými silami). Po celou dobu byla izraelská přítomnost v Libanonu kritizována jak ve světě, tak v samotném Izraeli. Vše skončilo jednostranným izraelským stažením v květnu 2000.

Většina protiteroristických operací probíhá obvykle na vlastním území státu, je jeho vnitřní záležitostí, akce probíhají v rámci určitých právních a praktických omezení. Teroristické kampaně bývají zastaveny rozvážnou a trpělivou policejní prací, často jen s omezenou vojenskou asistencí, ne díky rozsáhlým vojenským operacím, příkladem mohou být operace proti tzv. frakcím Rudé armády v Německu a Rudým brigádám v Itálii v sedmdesátých letech. V koloniálním kontextu jsou příkladem úspěšného dlouhodobého a trpělivého boje proti „komunistickým teroristům“, operace britské armády a policie v Malajsku po r. 1948. Na Západě, pokud protivník ukázal, že alespoň minimálně respektuje etická a právní omezení, zasazené ozbrojené síly vždy zachovávaly základní principy válečného práva. To lze demonstrovat na příkladu války v Perském zálivu v r. 1991. Irák, který špatně zacházel se zajatci a záměrně ničil životní prostředí, musel být několikrát důrazně varován, aby se neodvážil použít chemické a biologické zbraně, respektive aby se ani neopovážil vést teroristické útoky. Koalice vedená Spojenými státy v principu dodržovala válečné právo ne kvůli reciprocitě, ale bylo to důležité pro udržení vnitřní disciplíny, pro získání a udržení domácí i mezinárodní podpory. Podobné závěry můžeme odvodit i z války v Kosovu v r. 1999. Reciprocita není jediným důvodem pro dodržování válečného práva.

Americké ozbrojené síly dávají jasně najevo, že hodlají dodržovat válečné právo i v těch případech, kdy se situace v jistém ohledu liší od klasického modelu války mezi státy. Tento

princip je kodifikován ve Stálých pravidlech zasazení (Standing Rules of Engagement), jež vydal americký sbor náčelníků štábů (Joint Chiefs of Staff) 15. ledna 2000 [8]:

„Ozbrojené síly Spojených států se budou řídit válečným právem v průběhu všech vojenských operací, zahrnující ozbrojený konflikt, bez ohledu na to, jak jej bude mezinárodní právo charakterizovat, a budou zachovávat jeho principy a ducha i během dalších operací.“

Vývoj pokročilé techniky umožnil vznik vysoce přesných zbraní s velkou rozlišovací schopností. Co se týče volby cílů, je možné použít zejména letectvo tak, aby to odpovídalo válečnému právu. Jde o historický mezník ve vedení války, ale jeho dosah zejména při boji proti terorismu nesmíme přeceňovat. Ani zasazení vysoce přesných zbraní nedává stoprocentní jistotu, že nebudou zasaženi nevinní. Tyto zbraně lze využít na nepohyblivé cíle, jako třeba budovy, zatímco pohyblivé cíle mohou být zamaskovány, např. tanky. Oběti mezi civilním obyvatelstvem budou stále, ať už kvůli tomu, že se bude útočit na cíle dvojího užití (dual-use targets), či vzhledem blízkosti vojenských cílů a civilistů, nebo kvůli nesprávným zpravodajským informacím, lidským a technickým chybám. I bezohlednost a zášť mohou vést k útokům na nesprávná místa a osoby. Dalším neméně závažným problémem je skutečnost, že se neúčastněnému pozorovateli může zdát, že pro Američany mají životy Iráčanů, Srbů či Afghánců menší cenu než životy téměř nezranitelných posádek amerických letadel. I to může motivovat teroristické útoky.

Tak jako v jiných válkách, i v ve válce proti terorismu, musíme válečné právo dodržovat. Zaručuje nám to podporu veřejnosti, teroristé nemohou propagandisticky využít své utrpení, pomáhá to udržovat disciplínu a profesionální standard protiteroristických sil. Vyplácí se dodržovat válečné právo jak ve velkých konfliktech, tak drobných střetnutích, jež nejsou uvedeny v základních mezinárodních dohodách. Je důležité dodržovat válečné právo bez ohledu na to, zda existuje reciprocita jeho dodržování všemi stranami účastnicími se konfliktu. Není ovšem realistické očekávat, že dodržování válečného práva dá vzniknout takovém druhu války, v níž bude eliminováno utrpení a smrt civilního obyvatelstva.

Afghánistán

Války jsou v Afghánistánu vedeny po celá staletí zcela odlišným způsobem, než stanoví válečné právo. Jde o války s rysy válek občanských, tradičně je dodržováno jen několik málo pravidel. Občanské války, jež jsou v Afghánistánu nepřetržitě vedeny již od 19. století, stírají rozdíl mezi vojáky a civilisty. Ale právě dodržování rozdílu mezi vojáky a civilisty je tím hlavním zákonem válečného práva. Navíc některé místní zvyky, např. zabíjení zajatců a rabování, jsou přímo v protikladu k zavedeným principům válečného práva. I další afghánské zvyky jsou jiné než pravidla válečného práva, nicméně přímo je nenarušují. Jde například o zavedenou praxi, kdy vojáci poražené strany raději vstupují do armády vítěze, než aby se stali zajatci. Někdy jejich chování mezinárodním normám odpovídá, např. v průběhu války proti sovětské intervenci bylo povoleno Mezinárodnímu výboru červeného kříže (ICRC - *International Committee of the Red Cross*) navštěvovat zajatce, i když snaha vyhovět jeho požadavkům byla limitována.

Válka v Afghánistánu – v podstatě šlo válku mezi Talibánem a Severní aliancí – probíhala před 11. zářím již několik let. Obě soupeřící strany byly mezinárodním společenstvím opakovaně vyzývány, aby dodržovaly pravidla mezinárodního humanitárního práva. Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1193 z 28. srpna 1998 mezi jiným vyhlášovala, že

„... všechny strany konfliktu musí vyhovět svým závazkům plynoucím z mezinárodního humanitárního práva, zvláště ženevské konvence z 12. srpna 1949, a ty osoby, jež spáchají nebo nařídí spáchat čin, jenž je hrubým porušením této konvence, budou za to odpovědní“.

Výraz „hrubé porušení“ (grave breaches) ukazuje, že Rada bezpečnosti pokládá všechna pravidla ženevských úmluv z r. 1949 za proveditelná, ne jen společný článek 3 (common Article 3), zabývající se občanskou válkou. Tři roky předtím se OSN, USA i ostatní velmoci přímo angažovaly v afghánském konfliktu, proto dobře ví, že válečné právo lze aplikovat i v Afghánistánu.

Po 11. září 2001, kdy bylo zřejmé, že hrozí propuknutí konfliktu mezi Talibánem a Severní koalicí, Mezinárodní výbor červeného kříže v souladu se zavedenou praxí zanesl několika vládám osobní poselství, ve kterém jim připomínal jejich povinnosti plynoucí z mezinárodního humanitárního práva. Naneštěstí v tomto poselství byly nevhodné zmínky o jaderných zbraních, které vyvolaly značnou nevoli a odmítnutí. Muselo být rozesláno opravené poselství. V poselství z 28. září 2001 zaslaném vládám Velké Británie a USA stálo, že „použití jaderných zbraní je neslučitelné s mezinárodním humanitárním právem“. Taková slova ale ve válečném právu nejsou, výrok byl vypuštěn a nová verze byla vládám zaslána 6. října. Následně Mezinárodní výbor Červeného kříže vydal veřejné prohlášení, v němž vyzýval jak Talibán, Severní alianci i mezinárodní koalici vedenou Spojenými státy, aby bylo respektováno válečné právo, a zároveň oznamoval, že Červený kříž bude v Afghánistánu vyvíjet celou řadu nejrůznějších aktivit.

Stejně jako v období sovětské intervence 1979–89, lze válku v Afghánistánu (od 7. října do současnosti) nazvat jako „mezinárodní občanskou válku“ (international civil war). Není to oficiální právní termín, ale nejlépe ukazuje, že na tento konflikt lze v různých fázích aplikovat jak pravidla mezinárodní, tak i občanské války.

Po formálně právní stránce je hlavním zákonem – jenž se vztahuje po říjnu 2001 na strany konfliktu v Afghánistánu – čtvrtá haagská konvence o zákonech a pravidlech pozemní války z r. 1907, protože v podstatě získala status obyčejového práva, které zavazuje všechny státy, ať už konvenci podepsaly, či ne. Afghánistán i hlavní členové mezinárodní koalice jsou smluvními stranami následujících dohod:

- ženevského protokolu z r. 1925 o zákazu užívat ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a bakteriologických prostředků,
- úmluvy (konvence) o zabránění a trestání zločinů genocidy z r. 1948,
- všech čtyř ženevských konvencí z r. 1949 (o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli; o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři; o zacházení s válečnými zajatci; o ochraně civilních osob za války).

Některé zúčastněné státy sice podepsaly i další dohody, nicméně výše uvedené smlouvy představují základní rámec, v němž lze uvažovat o aplikaci válečného práva v tomto konfliktu. Navíc užívané mezinárodní právo (customary international law) chápe tyto smlouvy, včetně určitých ustanovení Dodatkového protokolu I z r. 1977, jako východisko a základ všech vztahů mezi státy.

Co se týče prvků občanské války, jež s sebou nese válka v Afghánistánu, vztahují se na ně některá z ustanovení výše uvedených dohod, samozřejmě, že ne všechny. Haagská konvence o pozemní válce z r. 1907 (čtvrtá haagská konvence) uvádí, že uzavřené dohody a pravidla se vztahují pouze na válku mezi státy, naproti tomu ženevský protokol z r. 1925 nelze for-

málně aplikovat na civilní válku. Konvenci o genocidě z r. 1948 lze použít jak při vnitřních konfliktech, tak mezinárodně. Společný článek 3 (common Article 3) ženevských konvencí z r. 1949 uvádí jistá minimální opatření pro humánní zacházení s těmi, kdo se aktivně probíhajícího konfliktu neúčastní, a je možné ho uplatnit i ve vnitřních ozbrojených konfliktech (non-international armed conflicts).

Od samého počátku operace *Trvalá svoboda* měly spojenecké síly problémy s realizací válečného práva. Konfliktu se účastnily desítky afghánských jednotek, kterým veleli místní velitelé (warlords). Jednotky neměly pevnou organizaci, řízení a velení. To vše situaci komplikovalo. Jednou z těchto skupin byla i al Kajda, jež v zahraničí provedla anebo podporovala řadu kriminálních operací. Mezi praktické problémy, které stály před koalicí, patřilo:

- ❑ při vedení operací nutnost pečlivého rozlišení mezi vojáky a civilisty,
- ❑ možnost, že protivník bude špatně zacházet se zajatci z jednotek koalice nebo je popraví,
- ❑ fakt, že se nepřátelské osoby (enemy personnel) odmítnou vzdát a odevzdat zbraně, čímž ztratí nárok na status válečného zajatce (PoW Status),
- ❑ udržování zákona a pořádku v osvobozených městech (zamezení drancování a zabíjení jako aktu pomsty),
- ❑ jak donutit síly Severní aliance, aby dodržovaly alespoň základní normy válečného práva,
- ❑ pomoc (asistence) při humanitárních a záchranných operacích.

Aktivní účast médií v tomto konfliktu zaručovala, že se všem problémům dostane široké publicity. Reportéři byli blízko fronty, někdy i překračovali první linii, na které se bojovalo. Jak se situace vyvíjela, neustále vysílali reportáže a pořizovali velmi kvalitní fotografie. Na konci ledna 2002 bylo více mrtvých novinářů než padlých vojáků koalice, kteří nebyli afghánského původu (non-Afghanistan coalition military personnel). V období od října do prosince 2001 zahynulo osm reportérů, více jich padlo za oběť banditům než při vlastních vojenských operacích. Potvrdilo se to, co známe z válek moderní doby: tisk hraje důležitou úlohu při všem, co se vztahuje k válečnému právu.

Jedním z takových problémů, jenž se ve všech fázích války v Afghánistánu vztahoval k válečnému právu, byla humanitární pomoc (humanitarian relief). Ta je problémem všech současných válek. Potřeba humanitární pomoci vyvstává zákonitě při vedení protiteroristických operací ve státě, který má slabou správu, respektive se zcela rozpadá. V takovém státě jsou ty nejlepší podmínky pro teroristická hnutí, která vznikají zároveň s velkou lidskou bídou. Skutečnost, že je vedena válka proti teroristům, by neměla poskytování humanitární pomoci zásadním způsobem ovlivňovat, snad jen metody jejího poskytování (např. mohou být přepadány pozemní konvoje). Závazek, který stanoví, že strany účastníci se ozbrojeného konfliktu mají za povinnost pomáhat při humanitárních operacích, je zakotven ve čtvrté ženevské konvenci z r. 1949, o civilistech [9].

Ukázalo se, že otázka humanitární pomoci je obzvláště důležitá právě v Afghánistánu. Při vyhlášení operace *Trvalá svoboda* prezident Bush uvedl:

„Když útočíme na vojenské cíle, také shazujeme potraviny, léky, zásoby pro trpící afghánské ženy a děti [10].“

Souběžně s probíhajícími nálety Američané shazovali velké množství materiální pomoci. Mezi USA a různými humanitárními organizacemi však existovalo napětí, protože jejich

členové byli proti bombardování a pochybovali o hodnotě shazované pomoci. Také se cítili při poskytování humanitární pomoci probíhajícími vojenskými operacemi ohrožováni sami. Nadcházející zima potřebu humanitární pomoci zvýšila. Ani pád talibánského režimu začátkem prosince 2001 a jeho nahrazení dočasnou vládou nezvýšil bezpečnost dopravy humanitární pomoci po pozemních komunikacích (land routes).

Bombardování

Antiteroristický charakter koaličních operací v Afghánistánu ovlivnil dvě věci, jimiž se válečné právo zvláště zabývá: bombardování a zacházení se zajatci.

Že volba cílů v Afghánistánu byla nadmíru pečlivá, to bylo již mnohokrát zdůrazňováno. Předseda sboru náčelníků štábů gen. Richard B. Myers uvedl:

„Poslední věcí, kterou si přejeme, jsou civilní oběti. Každý vojenský cíl volíme velmi pečlivě. Volíme zbraně úměrné cíli. Naším záměrem je za prvé zničit cíl, za druhé vyhnout se vedlejším ztrátám (collateral damage), zasažení civilní infrastruktury a civilního obyvatelstva [11].“

Americké bombardování Afghánistánu vzbudilo velkou mezinárodní pozornost, zvláště co se týče civilních obětí a škod. Při bombardování v říjnu 2001 bylo v Kábulu zasaženo skladiště Mezinárodního červeného kříže. Podle tiskových zpráv při bombardování Kama Ado a okolních vesnic (nedaleko od komplexu Tora Bora) 1. a 2. prosince zahynulo přes sto vesničanů. V několika případech vedlo bombardování i ke ztrátám mezi koaličními silami. I když se na takové případy válečné právo nevztahuje, a ani to není ve válečných konfliktech neobvyklé, dokazuje to, že bombardování má ještě velmi daleko k naprosté přesnosti.

Je obtížné spolehlivě odhadnout celkový počet civilních obětí bombardování v Afghánistánu. Ani ve válce v Perském zálivu v r. 1991, ani ve válce v Kosovu v r. 1999, neposkytoval Pentagon tyto údaje příliš ochotně. Podle vyhlášení Talibánu byl počet obětí v polovině prosince přes tři a půl tisíce, ale jsou důvody o tomto čísle pochybovat.

V reakci na prohlášení Talibánu ministr obrany Donald Rumsfeld v interview 8. ledna 2002 uvedl:

„... pravděpodobně nikdy ve světové historii neexistuje konflikt, jenž by byl veden tak opatrně, s takovou pečlivostí a starostí, s tak minimálními vedlejšími ztrátami na budovách a infrastruktuře, s tak malým počtem civilních obětí [12].“

Ale i kdyby počet obětí uváděný Talibánem byl přehnaný, bombardování přineslo smrt řadě civilních osob a tisíce lidí musely opustit své domovy. Bude muset být vynaloženo ještě mnoho práce, aby byly tyto lidské i materiální škody napraveny.

Z právního pohledu, lidské oběti *per se* (samy o sobě), bez dalších okolností, nemusí vždy představovat porušení válečného práva. Vzhledem k výše uvedeným americkým prohlášením se můžeme domnívat, že tyto oběti byly nezamýšlené, náhodné. Některé byly důsledkem různých chyb, jiným nebylo možné se vyhnout, byly to tzv. kolaterální škody. Jednou z příčin, jež způsobila lidské oběti, byla skutečnost, že ještě od dob sovětské intervence měl Talibán ukryty zbraně a vojenský materiál uprostřed hustě obydlených měst, mezi civilisty, kteří takto byli vystaveni nebezpečí leteckých úderů. Cíle sice byly voleny velmi pečlivě, je ale otázkou, zda bylo uděláno opravdu vše, aby se snížil počet civilních obětí a škod. Tyto civilní oběti a škody neznamenají porušení válečného práva, avšak negativní reakce veřejnosti může ohrozit věc, za kterou koalice bojuje.

Spojené státy jsou zvláště citlivé na nařčení, že nebyly rozlišovány cíle. Rumsfeld obvinil představitele Talibánu i al Kajdy, že jednak tyto ztráty a škody způsobili sami, jednak že údaje falšují:

„Používají mešity jako řídící a velící stanoviště, pro sklady munice, což pochopitelně neukazují novinářům. Těm ukazují jen ženy a děti, když skončí bombardování [13].“

Je jen těžko určit, co je pravda, a co není. Zastavil ohled na civilní oběti americké bombardování? Tempo náletů se opravdu zvolnilo, ale na druhé straně se tak zvýšilo ohrožení lidí, kteří je prováděli. Bombardování některých důležitých cílů bylo zrušeno, vzhledem k nebezpečí možných civilních ztrát. Vznikl i spor mezi druhy ozbrojených sil, zvláště pozemní vojsko tvrdilo, že jeho operace mají mít přednost.

Byly vedeny spory o použití tzv. kazetových pum (cluster bombs). Jsou to v podstatě kontejnery obsahující velký počet submunice, např. kuličkové pumy s vysokým tříštivým účinkem. Kazeta se v určitém bodě její dráhy otevře a je z ní vymetena obsazená submunice, jež se rozptýlí nad daným územím. Submunice se samoaktivuje po určité době, či se aktivuje nárazem. Užití kazetových pum může vážně ohrozit civilní osoby. Opravdový problém nastává, když kazetová puma selže. Je to podobné jako u pozemních protipěchotních min, které mohou zabít lidi ještě dlouho po ukončení konfliktu. Takové případy hlásí z Kosova organizace zabývající se lidskými právy (např. Human Rights Watch). Naproti tomu podle zpráv z Afghánistánu bylo právě zasazení kazetových pum velmi efektivní. Nelze říci, že kazetové pumy jsou nelegální *per se*, ale jako takové vyvolávají otázku, zda je jejich užití skutečně slučitelné s válečným právem. V současnosti je obecně vyvíjen nátlak, aby se buď přestalo s jejich užíváním, či aby byly alespoň zvýšeny záruky proti jejich náhodnému výbuchu.

Druhý bod se týká bombardování při operacích proti Talibánu a příslušníkům al Kajdy po pádu talibánského režimu začátkem prosince 2001. V předcházející fázi bylo bombardování používáno na podporu operací Severní aliance, při dobývání měst obsazených Talibánem. Když bylo tohoto cíle dosaženo, bombardování bylo zaměřeno proti zbytkům jednotek Talibánu a al Kajdy a jejím velitelům. Ve světovém tisku proběhly zmínky o několika incidentech, ale v žádné z nich se nepsalo nic o mrtvých. Články se soustřeďovaly na obtíže při rozlišování mezi civilisty a ozbrojenými bojovníky. Byla položena otázka, jež se v širším smyslu dotýkáni veškerého boje proti terorismu: Do jaké míry je bombardování vhodné, za situace, kdy většina území je pod kontrolou vlády, jež bojuje proti teroristům? Do jaké míry mají iniciativu převzít policejní a vojenské jednotky, jejichž zasazení pravděpodobně způsobí méně civilních škod než bombardování?

Jedním z dlouhodobě zakázaných způsobů vedení války je použití plynu a bakteriologických zbraní. USA opakovaně prohlašují, že mají důkazy o tom, že al Kajda připravuje teroristické útoky právě za použití těchto zbraní. V minulosti nastaly situace, kdy byl činěn nátlak, aby USA plyn použily. Když v r. 1975 USA ratifikovaly ženevský protokol z r. 1925 o zákazu užívat ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a bakteriologických prostředků, dávaly jasně na srozuměnou, že použití určitého druhu látek (např. herbicidů) či slzného plynu při potlačování pouličních nepokojů není narušením tohoto ženevského protokolu.

Začátkem prosince 2001 se na tiskové konferenci novináři zeptali amerického ministra obrany Donalda Rumsfelda, zda USA použijí proti příslušníkům Talibánu a al Kajdy, kteří se skrývají v jeskyních, bojový plyn. Jeho odpověď takové použití plynu přímo nepopřela:

„V Mazaru byli bojovníci přinuceni vyjít ven, až když byl tunel a posléze celý komplex zatopen. Konečně vyšli poslední bojovníci al Kajdy ven. Myslím, že se udělalo vše, co udělat šlo. Pokud se snad tito lidé nevzdají, nemáme jinou volbu [14].“

Zajatci

Od konce listopadu 2001 se stávala otázka zajatců z války proti teroru hlavním mezinárodním problémem. V Pentagonu (ne nezbytně na politické úrovni) bylo již od počátku konfliktu jasné, že otázka zajatců bude velmi složitá. V nepublikovaném dokumentu z 21. září 2001, jenž byl šířen v rámci právního odboru vzdušných sil, stálo, že se s teroristy má zacházet jako s „nezákonnými kombatanťy“ (unlawful combatants), že je „velmi nepravděpodobné že zajatí teroristé budou mít nárok na status válečného zajatce podle ženevských konvencí“, ale že „je v zájmu USA, aby zachovávaly principy válečného práva na základě principu reciprocit zacházení se zajatými osobami“. Co se týče zacházení v zajetí:

„... jestliže je terorista zajat, musí s ním pracovníci sektoru obrany zacházet podle principů v duchu válečného práva (Law of Armed Conflict) Osoba podezřelá z terorismu, zajatá příslušníky americké armády, bude požívat ochrany, ale nebude mít status válečného zajatce [15].“

Z počátku se pozornost mezinárodní veřejnosti soustředila na jednu událost: zabití velkého množství zajatců, příslušníků Talibánu a al Kajdy, při potlačení povstání v pevnosti Quala-e Jhangi, poblíž Mazar-e Sharif, 25. listopadu až 1. prosince 2001. I předtím, než byli zajati u Kunduzu, na podzim někdy 23. – 24. listopadu, bylo patrné, že kapitulace a zajetí neafghánských bojovníků, kteří válčili po boku Talibánu, bude nesmírně obtížné. Bylo evidentní, že nikdo nevěděl, jak s vězni zacházet, přestože řada z nich byla velmi nebezpečná. Přesný sled událostí, jež vedly k povstání není znám, ale zdá se, že mezi ně patřilo: (1) zajetí fanatických bojovníků, pro něž kapitulace byla nepřijatelná; (2) zařízení, jež mělo sloužit pro přijetí, ubytování a výslech zajatců byla vytvářena *ad hoc*, bez plánu; (3) řada zajatců neodvedla své zbraně, ukryla je pod šaty, a tak nesplňovala status válečného zajatce; (4) zajatci byli drženi na místě, poblíž kterého byla velká skladiště zbraní, ke kterým posléze získali přístup; (5) podle některých zpráv se zajatci obávali, že budou všichni popraveni, takže neměli nic, co by mohli vzpourou ztratit.

Když se na tiskové konferenci Rumsfelda zeptali, zda potlačení vzpoury v Mazar-e Sharifu bylo „úměrné“ (proportionate), ministr obrany byl vyveden z míry:

„Slova – ‚úměrnost‘, ‚úměrný‘ – jsou zajímavá. Nevím, za je vhodné je používat, a ani, zda bych to dokázal definovat. Lze říci – ale já bych to raději neřikal – /smích/ – lze říci, že rychlé a tvrdé potlačení vězeňské vzpoury v jednom místě odradí podobné vzpoury, útěk a zabíjení v jiných místech. Možná tomu tak je. Může to snad také přesvědčit ty, jež mají u sebe zbraně a zabíjejí jeden druhého, i jiné lidi, aby s tím přestali Vaše otázka je pro mne příliš těžká, skutečně nevím, co slovo ‚úměrný‘ znamená [16].“

Vzpouřa v pevnosti Quala-e Jhangi byl zoufalý čin, ve kterém zahynulo nejen mnoho vězňů, ale také řada příslušníků jednotek Severní aliance, kteří měli pevnost střežit. Na potlačení povstání byly použity americké bombardéry a ostřelovači britských speciálních sil, takže se veřejná diskuze v Británii, ale i jinde, točila kolem problému, nebyla-li tato použitá síla zbytečně velká (excessive). Pokud ale situace byla opravdu tak zoufalá a nebezpečná, jak naznačovaly přicházející zprávy, nasazení takové síly by nemělo nikoho překvapit. Veřejná diskuze by se měla spíše zaměřovat na to, jak jsou vězni přejímáni a jak je s nimi zacházeno. Tyto události vynesly do popředí otázku, zda Spojené státy, a zvláště Severní aliance, mají vůbec nějaká pravidla, jak zacházet s vězni, včetně vězňů z řad těch, co přišli do Afghánistánu ze zahraničí (foreign fighters). Skutečnou příčinou povstání byl zřejmě fakt, že nebylo vyřešeno, jak se zajatci zacházet a že se jim nepodařilo odebrat všechny zbraně.

Zprávy z jiných míst Afghánistánu vypovídají o špatném zacházení se zajatci, o jejich úmrtí, což dokazuje, že přístup k Severní alianci k zajatcům byl od počátku chybný. Existuje řada svědectví o jejich bití. Mezinárodní červený kříž hlásil, že ze sedmi tisíc bojovníků, které Spojené státy zajaly a předaly afghánským spojencům, jsou zaregistrovány jen čtyři tisíce. Je ovšem sporné mají-li Spojené státy a jejich spojenci vůbec nějaký vliv na Severní alianci ve věcech, jako je třeba zacházení se zajatci. Názory o tom se různí.

Otázka zacházení se zajatými bojovníky al Kajdy v Afghánistánu (jež by mělo být jiné než zacházení se zajatými příslušníky Talibánu), zahrnuje širší problém: mají či nemají být tito bojovníci pokládáni za kombatanty, tj. příslušníky pravidelných nebo nepravidelných ozbrojených sil, jejichž status je právně vymezen, a kteří – upadnou-li do zajetí – mají nárok na postavení válečných zajatců? Klíčovým prvkem je zde vztah bojovníka k jedné ze stran konfliktu, jeho oprávnění účastnit se přímo válečných akcí (hostilities).

Skuteční kombatanti (lawful combatants) jsou příslušníky buď státem organizovaných ozbrojených sil, včetně domobrany, milicí, různých dobrovolných jednotek (volunteer corps), nebo jednotek jiné, obecně uznávané strany, jež se účastní konfliktu. Mohou zahrnovat i příslušníky hnutí odporu, kteří se hlásí k jedné ze stran konfliktu, za předpokladu, že splňují určitá kritéria: (a) musí podléhat určitému odpovědnému systému velení, (b) nosit určité jednotné označení, (c) zbraně nesmí ukrývat, ale otevřeně je nosit, (d) vést boj podle mezinárodního válečného práva.

Příslušníci pravidelných ozbrojených sil, kteří taková kritéria splňují, jsou skutečnými kombatanty (lawful combatants), i když režim, jemuž slouží, není uznáván jako zákonný, legální. Tito kombatanti mají nárok na status válečného zajatce, tak jak je popsán ve třetí ženevské konvenci o válečných zajatcích. Kombatanti nemohou být trestáni za to, že se účastnili ozbrojeného nepřátelství, ale jen za porušování mezinárodního práva, včetně válečného práva, pokud se ho dopustili.

Jaký je ale status osob, které se tak či onak účastní ozbrojeného nepřátelství a výše uvedená kritéria nesplňují? Od konce druhé světové války byl tento problém řešen několikrát. Pro takovéto bojovníky byl např. navrhován termín „bojovník bez právní ochrany“ (unprivileged belligerent). Pokud by bojovník nesplňoval jen jedno z kritérií kombatanta, pak by nárok na status válečného zajatce měl. Na takový status by neměli nárok všichni. Profesor Levie, jenž o postavení válečných zajatců napsal několik knih, míní, že i ti, kteří mají jinou státní příslušnost než státu, v jehož armádě bojují, jsou oprávněni pro udělení statusu válečného zajatce, ovšem má pochybnosti o tom, zda tento status patří i vyzyvákům a záškodníkům, pokud nejednají otevřeně a nenosí uniformu [17].

V současných amerických vojenských předpisech jsou pro bojovníky, kteří nejsou příslušníky pravidelných ozbrojených sil jedné ze stran konfliktu (party to the conflict) – a tak nemají právo účastnit se boje proti druhé straně – užívány dva téměř identické výrazy: „nezákonný kombatant“ (unlawful combatants) a „nelegální kombatant“ (illegal combatants). Takoví kombatanti mohou být za přímou účast v ozbrojeném nepřátelství i za jiné aktivity s konfliktem spojené trestně stíháni a nemají oprávnění na status válečného zajatce. Nicméně přesto neztrácejí nárok na dodržení jistých základních práv při svém zadržení a na určité právní řízení [18].

Rozdíl mezi skutečnými a nelegálními kombatanty je důležitý. Článek 5 první části třetí ženevské konvence z r. 1949 říká, že v případě pochybností má být s vězni zacházeno jako s válečnými zajatci, „dokud jejich postavení nebude určeno příslušným soudem“. Termín

„příslušný soud“ není upřesněn, je specifikován až v Dodatkovém protokolu I z r. 1977, článek 45. Článek sice obsahuje určitá konkrétní ustanovení, nicméně ponechává volný prostor pro jejich výklad. Nevylučuje, že určitá opatření mohou být přijata i po skončení soudního procesu, či že proces může být ve státním zájmu veden jako tajný (*in camera*).

Předpisy americké armády ustanovení článku 5 nepopírají. Zmiňovaná právní příručka stanoví jednoznačně:

„Když existují pochyby, jsou zajaté nepřátelské osoby (captured enemy personnel) oprávněny požívat status válečného zajatce (PW status) a musí být svolán soud podle článku 5.“

Skutečnost, že na určité vězně je pohlíženo jako na „nezákonné kombatanaty“, že svolaný soud jim nepřizná status válečného zajatce neznamena, že nemají vůbec žádná práva. Ať už mají či nemají takový status, měli by mít alespoň určité základní garance, jež mají váleční zajatci. Navíc článek 75 Dodatkového protokolu I z roku 1975 uvádí základní záruky, jež mají být poskytnuty těm, kteří nejsou chráněni jinými ustanoveními. Tady je třeba zdůraznit, že jakýkoli stát, pokud chce v mezinárodních vztazích jednat v souladu s mezinárodním právem, i když sám není signatářem dodatkových protokolů z r. 1977 – a není jím ani USA, ani Afghánistán – musí brát pravidla uvedená v čl. 75 vážně a dodržovat je jako minimální standard zvláště proto, že na tato pravidla je obecně pohlíženo jako na tzv. obyčejové právo (*customary law*). Čl. 75 patří mezi články Dodatkového protokolu I z r. 1977, na něž se ve Spojených státech nahlíží jako na obyčejové mezinárodní právo, jež je závazné pro všechny státy.

Velká Británie má dlouholetou zkušenost s bojem proti terorismu v Severním Irsku, což vytváří důležitý precedent pro aplikaci mezinárodního práva na postavení válečných zajatců, jejichž status válečného zajatce je popírán. Británie odmítá tvrzení, že by se v Severním Irsku jednalo o konflikt, a nechce udělit status válečného zajatce zadrženým podezřelým osobám, i osobám usvědčeným z terorismu, nicméně při zacházení se zajatci dodržuje dané mezinárodní standardy. Zpráva britské vyšetřovací komise z r. 1972 vedla k závěru, jež jsou zajímavým příkladem širší platnosti mezinárodních právních standardů, které se vztahují i na vnitřní konflikty, včetně některých hlavních ustanovení všech čtyř ženevských konvencí z r. 1949 [19].

V průběhu války ve Vietnamu v letech 1967–68 byly vydány směrnice, které zařadily příslušníky hlavních i pomocných sil vietkongu, včetně příslušníků nepravidelných jednotek, mezi osoby, jimž přísluší status válečných zajatců. Status jim byl udělen navzdory pochybnostem, zda skutečně splňují podmínky stanovené v čl. 4 (váleční zajatci) třetí ženevské konvence z r. 1949.

Existovala ovšem jedna výjimka týkající se právě terorismu: příslušníci nepravidelných jednotek vietkongu (Viet Cong irregulars) měli nárok na status válečných zajatců jen tehdy, byli-li zajati v boji, jako „bojující strana se zbraní v ruce“, nikoliv byli-li zajati, když prováděli špionáž či sabotážní akce. Nařízení obsahovalo i ustanovení o zřízení tribunálu podle článku 5 k rozhodnutí sporných případů, zda jednotliví vězňové jsou oprávněni získat status válečného zajatce. Pokud takové oprávnění nezískali, byli předáni jihovietnamským úřadům.

Americká politika ohledně zajatců v Afghánistánu ponechávala z počátku jen velmi málo místa pro zásady ochrany podle válečného práva. O vězňích se mluvilo jako o „zadržených v boji“ (*battlefield detainees*) nebo o „nezákonných kombatantech“ (*unlawful combatants*). Spojené státy jevily značnou neochotu udělit příslušníkům al Kajdy či Talibánu postavení válečných zajatců. Když se 11. ledna 2002 zástupci Mezinárodního červeného kříže zeptali,

zda budou mít k vězňům drženým na americké základně Guantanamo na Kubě přístup, ministr obrany Rumsfeld odpověděl:

„Právě probíhá proces rozřídování vězňů, podle toho, jak budou zařazeni, budeme se k nim chovat. Nebude s nimi zacházeno jako s válečnými zajatci, protože to nejsou zajatci, ale nezákonní kombatanți (unlawful combatants). Jak tomu rozumím já, nemají formální nárok na ochranu podle ženevských konvencí. Budeme s nimi jednat – alespoň ve většině případů, pokud to bude možné – způsobem, jenž je s ženevskými konvencemi slučitelný, a to je také přesně to, co děláme [20].“

Toto tvrzení bylo nesprávné, podle třetí ženevské konvence v případech, kdy existují pochybnosti, mají zajatci nárok, aby podle článku 5 určil jejich postavení soud. Ve svém dalším prohlášení z 22. ledna to Rumsfeld v podstatě přiznal: *„Podle ženevských konvencí má i nezákonný kombatanť nárok na lidské zacházení [21].“*

V každém případě byla 18. ledna povolena stálá přítomnost Mezinárodního červeného kříže na Guantanamo a jeho pracovníci začali zadržené vyslýchat. Dne 7. února Bílý dům vyhlásil, že se třetí ženevská konvence vztahuje na příslušníky Talibánu, ale nevztahuje se na příslušníky al Kajdy. I když žádná z těchto skupin vězňů neměla nárok na řádný status válečných zajatců, Bílý dům jim záruky slušného zacházení dal.

Proč se však Spojené státy z počátku zdráhaly udělit zadrženým v Afghánistánu status válečných zajatců? První důvod se vztahuje ke způsobu jejich zajetí, druhý se týká vedení soudních řízení. Podle třetí ženevské konvence (o zacházení s válečnými zajatci) z r. 1949 je válečný zajatec povinen uvést své jméno, hodnost, datum narození, osobní nebo služební číslo. Spojené státy však chtěly od zajatců získat podstatně více informací než jen tyto, i když je sporné, zda neudělení statutu válečného zajatce by skutečně zvýšilo vyhlídky na více informací. Co se týče soudních řízení, od samého počátku Spojené státy údajně zamýšlely soudně stíhat řadu představitelů al Kajdy a Talibánu, včetně Usámy bin Ládina, pokud se ho podaří zajmout. Nechtěly se držet postupů daných ženevskou konvencí, jež stanoví, že jakýkoliv rozsudek proti válečnému zajatci může být pravoplatně vynesen jen „se zachováním téhož řízení, jako u osob příslušejících k ozbrojeným silám mocnosti, která zajatce drží v zajetí“ [22].

Američtí činitelé se obávali, že dodržování podobných postupů by umožnilo podezřelým z al Kajdy a jejich obhájcům protahovat soudní řízení, přitahovat pozornost veřejnosti. Bylo by velmi obtížné poskytnout hodnověrné důkazy, které by prokazovaly přímou účast při teroristických aktivitách v případě, že obžalovaní by byli bez jakýchkoli dokumentů, odmítali by spolupracovat, a důkazy by byly založeny většinou jen na zpravodajských informacích. Navíc by al Kajda mohla získat cenné údaje například o slabých místech získávání zpravodajských informací, pokud by byly otevřeně projednávány u soudu. Postupovalo-li by se podle normálních procedur, dalším problémem by byla možnost neustálého se odvolávání.

I v dalších ohledech by zacházení s vězni jako s normálními válečnými zajatci působilo komplikace. Např. praxe obvyklá po skončení každého válečného konfliktu – propuštění a návrat zajatců – je v tomto případě komplikována třemi věcmi:

Za prvé: i když válka v Afghánistánu může k určitému datu skončit, válka proti terorismu se může táhnout ještě celé desetiletí, než bude definitivně ukončena. Za druhé, v „normální“ válce mezi státy se váleční zajatci vrací domů, ale tito zajatci, vzhledem k jejich motivaci, výcviku, jsou velmi nebezpeční, a je pravděpodobné, že ve své činnosti budou pokračovat i po propuštění. Za třetí. Může se stát, že země, odkud pocházejí, je odmítnou přijmout, leda snad opět jako vězně.

Rozkaz prezidenta Bushe z 13. října 2001 uvádí několik možností, jak soudit obviněné teroristy vojenskými komisemi, jež se řídí speciálními pravidly. Výslovně stanoví, že jednotliví teroristé, včetně příslušníků al Kajdy, mohou být zadrženi a souzeni pro „porušování válečného práva a dalších platných zákonů“, a že vojenské komise nebudou vázány „právními zásadami a pravidly ohledně důkazů, tak jak je to běžné v kriminálních případech u soudů v USA“. Velmi stručně se uvádí opatření týkající se podmínek věznění a zmocňuje ministra obrany, aby vydal podrobná nařízení týkající se vojenských komisí [23]. Toto opatření má svůj precedent: vyhlášení prezidenta Roosevelta z 2. června 1941, o zamezení přístupu některým nepřátelským osobám k soudům USA [24]. Dne 30. listopadu 2001 vyhlásil prezidentův poradce Alberto Gonzales, že takové komise jsou jen jednou, nikoli však jedinou možností. Zda je vojenský rozkaz prezidenta Bushe ústavní, praktický a vhodný, bylo po právní i politické stránce rozebíráno po celých Spojených státech. Jednou z námitek bylo například to, zda postupy vojenských komisí jsou v souladu s deseti uznávanými principy obvyklých soudních procedur, které jsou uvedeny v článku 75 (4) Dodatkového protokolu I z r. 1977.

Zacházení se zajatci a jejich status, zvláště těch, jež zadržovala Severní aliance, vyvolaly všeobecný zájem i kritiku. Zásady, které byly vytyčeny ve zmiňovaném dokumentu USAF z 21. září 2001, nebyly důsledně dodržovány a opatření, zvláště v době vzpoury v pevnosti Mazar-e Sharif, byla nepřiměřená. Mnohé americké kroky byly omluvitelné, zvláště nepřiznání statusu válečných zajatců, jiné aspekty americké politiky však uspokojivě prezentovány nebyly a v některých případech to vypadalo, jako kdyby nebyly zcela domyšleny.

Otázka zajatců – velmi citlivá v jakémkoli konfliktu – byla v této válce zvláště důležitá. Pokud by snad vznikl dojem, že koalice zachází se zajatci nehumánně, či že problém týkající se jejich právního postavení (statusu) se nachází v mezinárodním právním vakuu (legal limbo), potom by bylo obecně oslabeno postavení jakýchkoli zajatců, včetně případných zajatců z řad protiteroristické koalice. Neochota USA přijmout všechny důsledky třetí ženevské konvence o válečných zajatcích by signalizovala, že Spojené státy mají k uplatňování mezinárodního práva selektivní přístup. Ovšem prohlášení Bílého domu ze 7. února – třebaže nereaguje na všechny zde uvedené problémy – znovu potvrzuje, že americká politika dodržovat ustanovení ženevských konvencí bude.

Závěr

Bushova administrativa k problémům válečného práva přistupuje uvážlivě. Jak se ale zdá, ani Spojené státy, ani jejich kritici, nechápou zcela jasně, jak aplikovat válečné právo při protiteroristických operacích. Uplatnění tohoto práva je totiž velmi komplikované.

Za prvé, pokud bychom se drželi přísně litery zákona, bylo by možné hlavní ženevské dohody, týkající se vedení mezinárodních ozbrojených konfliktů, aplikovat na boj proti terorismu jen za předpokladu, že tyto operace budou mít mezistátní (inter-state) charakter. Kde by měly protiteroristické operace povahu občanské války, potom by musela být použita pravidla vztahující se k občanským válkám.

Za druhé, protiteroristické operace se v určitých fázích a za určitých situací budou podstatně lišit od toho, co bylo předpokládáno v hlavních ženevských dohodách, týkajících se ustanovení válečného práva vedení mezinárodních i vnitřních (non-international) konfliktů. Třebaže je aplikace mezinárodního práva v boji proti terorismu velmi obtížná, mělo by být dodržováno. Tento závěr je ostatně potvrzován rozhodnutími vyšetřovacích komisí,

rezolucemi Rady bezpečnosti OSN, praktickými opatřeními některých států a vede nás k tomu i určitá opatrnost.

Za třetí, velká většina zadržených ve válce splňuje kritéria pro válečné zajatce, jak jsou stanovena mezinárodními dohodami, a pokud budou vězněni, musí být s nimi zacházeno jako s válečným zajatci. Ovšem ve válce proti terorismu se mohou vyskytnout jednotlivci, kteří kritéria válečného zajatce splňovat nebudou. Takoví jedinci, například členové teroristických organizací, mohou jak v zajetí, tak po jejich osvobození, představovat určitý problém. Podle mezinárodních dohod i podle amerických vojenských předpisů má být s takovými osobami zacházeno jako s válečnými zajatci, ale nemají mít jejich status, pokud svolaný soud, komise, nerozhodne, jaké má být jejich skutečné postavení, podle jakých pravidel se k nim chovat, včetně pravidel obsažených v článku 75 *Dodatkového protokolu I* z r. 1977. Jakýkoli vězeň, ať už má status válečného zajatce, či ne, může být souzen za trestné činy proti mezinárodnímu právu, jež spáchal předtím, než byl zajat.

Představují vojenské operace proti terorismu novou kategorii války? Koaliční operace v Afghánistánu, které jsou součástí rozsáhlé války proti terorismu, se sice v řadě případů dřívějších válek nepodobají, na druhé straně však existuje řada hledisek, která jsou popisována tradičním válečným právem. Válka, jejímž základním cílem je přinést a prosadit spravedlnost lidem, o nichž předpokládáme, že jsou zločinci, má řadu momentů, jež zcela neodpovídají současnému válečnému právu. Tím, že velmoci využívají místní spojence, kteří válečné právo dodržují málo nebo vůbec ne, se jim vydávají na milost a nemilost. Přezíravý postoj k mezinárodnímu právu pak může vytvářet další problémy. Pokud by velmoc ignorovala základní normy válečného práva, mělo by to negativní dopad nejen na nepřítele, ale i na spojence. Ovlivnilo by to chování i dalších států účastnících se konfliktu. V širším smyslu jde o princip reciprocity, dodržovat právo jako takové svůj smysl má.

Co tedy dělat? Tak jak je, nelze současný právní rámec *en bloc* ani odmítnout, ani zachovat v nezměněné podobě. Bohužel neexistují žádné seriózní návrhy na vytvoření nových, alternativních pravidel, a proto je současné válečné právo – jakkoli nedokonalé – nenahraditelné. V průběhu protiteroristických operací neustále vyvstává a nepochybně bude vyvstávat otázka jak ho správně užívat. Odpověď zní: je třeba, aby ve „válce proti terorismu“ byla základní pravidla válečného práva jasná, srozumitelná, aby nebylo možné je za určitých, neobvyklých a mimořádných okolností porušovat, a toto jejich porušování zpětně ospravedlňovat.

Literatura:

- [1] *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*. (Monika Chutná, Dalibor Jílek, ed.) Brno: Edice učebnic Právnické fakulty MU, 1994.
- [2] President George W. BUSH. *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. Washington DC, 20 September 2001.
- [3] *Pentagon briefing*, 4 December 2001.
- [4] *1977 Geneva Protocol II Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts*, Article 1.
- [5] Lawrence FREEDMAN at al (eds). *Terrorism and International Order*. London: Routledge & Kegan Paul, 1986.
- [6] President Reagan's letter of transmittal of the 1977 Geneva Additional Protocol II to the US Senate. *American Journal of International Law*, no. 4, October 1987.
- [7] *Israel Yearbook on Human Rights* 1983, vol. 13, pp. 360-64.
- [8] *Standing Rules of Engagements for US Forces*. 15 January 2000, p A-9.
- [9] 1949 Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Part II (Articles 13-26), česky: 4. ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války. Monika Chutná, Dalibor Jílek (ed.). *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*. Brno: Edice učebnic Právnické fakulty MU, 1994.

- [10] President BUSH, televised address, 7 October 2001. *International Herald Tribune*, 8 October 2001, p. 3.
- [11] Richard MYERS, interview with *This Week* on ABC TV, 21 October 2001.
- [12] RUMSFELD, Interview on C-SPAN, 8 January 2002.
- [13] RUMSFELD, Remarks outside ABC TV, 28 October 2001.
- [14] Ronald RUMSFELD interviewed by Tim Russert on *Meet the Press*, NBS TV, 2 December 2001.
- [15] *Summary of Legal Issues Relevant to Terrorism Incidents of 11 Sep 01*, Pentagon, Washington DC, 21 September 2001 [unpublished] pp. 5-6.
- [16] RUMSFELD, Press Briefing with Gen. Pace, 30 November 2001.
- [17] Howard S. LEVIE. *Prisoners of War in International Armed Conflict*. US Naval War College International Law Studies. Newport, RI: Naval War College Press, 1978.
- [18] *Operational Law Handbook*. US Army, JA 422, p. 18-9.
- [19] *Report of the Committee of Privy Counsellors Appointed to Consider Authorized Procedures for the Interrogation of Persons Suspected of Terrorism*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1972, pp 1-2, and 11-23.
- [20] RUMSFELD, News Briefing, 11 January 2002.
- [21] RUMSFELD, News Briefing, 22 January 2002.
- [22] 1949 Geneva Convention III Relative to the Treatment of Prisoners of War, Article 102, česky: 3. ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci. Čl. 102. Monika Chutná, Dalibor Jílek (ed.). *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*. Brno: Edice učebnic Právnické fakulty MU, 1994.
- [23] President George W. BUSH, Military Order of 13 November 2001, Detention, Treatment and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism. *Federal Register*, Washington DC, vol. 66, no 222, 16 November 2001.
- [24] President Franklin D. ROOSEVELT. Proclamation No. 2561 of 2 July 1942. *Federal Register*, vol. 7, issue of 7 July, 1942.
- [25] Statements by President's Counsel, Alberto GONZALEZ, in an address to an American Bar Association meeting, 30 November 2001. *American Society of International Law Newsletter*, November-December 2001.

Podle Counter-terrorism, Armed Force and the Laws of War, A. Roberts, Survival, Spring 2002/red.

Mohou USA již nyní říci, že irácké tažení bylo úspěšné?

Navzdory momentální euforii není operace Irácká svoboda u konce. Z vojenského hlediska nás čeká ještě pár těžkých dnů. Je třeba také vykonat spoustu humanitární práce. Musíme Iráčanům pomoci při obnově jejich společnosti – ne kvůli válce, ale kvůli zkáze, kterou režim páchal v uplynulých desetiletích. Všichni se ptali, jestli k tomu, co vidíme dnes – radující se lidi – skutečně dojde. Někteří se budou snažit bagatelizovat, co každý vidí na vlastní oči, ale ti lidé jsou skuteční. Chceme, aby se Irák stal příkladem pro oblast i svět. Že je o jeden zločinecký stát méně. Že místo, které bylo zdrojem napětí a nestability, už tím místem není. Právě to je naším cílem a zůstaneme v Iráku tak dlouho, jak bude pro dosažení tohoto cíle nutné.

Colin Powell, ministr zahraničních věcí USA
Je o jeden zločinecký stát méně
Lidové noviny 11. 4. 2003